
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Жигайло О. О.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-557-0-32>

ВСТУП

Говорячи про психолого-педагогічні особливості формування методичної компетентності вчителя, насамперед необхідно визначити основні поняття. Компетентна особистість – це обізнана, поінформована, авторитетна в певній галузі особистість. Звідси часто згадуваний вислів «компетентний спеціаліст», а сама компетентність – це коло питань, в яких цей фахівець добре розбирається.

У педагогічній науці поняття «компетентність» найчастіше визначають як найбільш адекватну, пропорційну сукупність професійно-особистісних якостей педагога, що дозволяє досягти якісних результатів у процесі навчання і виховання учнів. Слід зазначити, що психолого-педагогічна компетентність є однією з основних у структурі професійної діяльності вчителя сучасної школи.

Методична компетентність є невід’ємним елементом загальної структури професійної компетентності вчителя, яка включає також комунікативну (культуру спілкування та педагогічний такт), риторичну (професійну культуру мовлення), пізнавальну (професійну ерудицію), професійну та технічну (уміння використовувати сучасні методи та технології у тому числі інформаційно-комунікаційні), професійно-інформаційну (уміння здійснювати моніторинг та діагностику) компетентності¹.

Аналіз психолого-педагогічної літератури вітчизняних та зарубіжних авторів свідчить про серйозну увагу до проблеми педагогічного професіоналізму, формування та розвитку методичної компетентності педагогів. Проблемі дослідження психолого-педагогічних аспектів формування методичної компетентності присвячені праці

¹Гаєвець Я. Методична компетентність як мета та результат підготовки вчителя початкових класів. *Наука і освіта*. 2012. № 8. С. 38–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2012_8_13

Л. Виготського, А. Леонтьєва, П. Зінченка, Б. Ельконіна, Л. Божович, В. Давидова, які розглядали та досліджували роль вчителя, значення та змісту його діяльності.

У дослідженнях Н. Бахмат, Я. Гаєвиць, О. Жигайло, С. Скворцової, О. Муковіз, Н. Кузнецової, К. Ткаченко, В. Щур проблема суб'єктивних властивостей педагога, що визначають продуктивність педагогічної діяльності, є предметом спеціальних теоретичних та експериментальних досліджень.

У різний час психолого-педагогічні аспекти компетентності вчителя початкової школи досліджували такі науковці як І. Акуленко, Т. Гарачук, І. Іщенко, О. Овчарук, В. Заболотний, О. Мартиненко, Г. Ковтун, Н. Тарасенкова, Н. Остапенко, С. Цимбал, але нажаль немає чітких рекомендацій щодо формування методичної компетентності вчителя початкових класів шляхом застосування психолого-педагогічних підходів.

Мета – дослідити психолого-педагогічні аспекти формування методичної компетентності вчителів початкових класів.

Завдання дослідження відповідають меті:

1. Розкрити психолого-педагогічні аспекти формування методичної компетентності вчителів початкових класів.
2. Висвітлити практичні підходи до формування методичної компетентності вчителів початкових класів.
3. Дослідити особливості психолого-педагогічного супроводу розвитку професійної компетентності вчителів початкових класів.

1. Психолого-педагогічні аспекти формування методичної компетентності вчителя початкових класів

На основі здійсненого теоретичного аналізу проблеми обґрунтовано психолого-педагогічні аспекти методичної компетентності вчителя, визначено її структуру та показники рівня сформованості. Основними психолого-педагогічними аспектами є такі утворення, як психолого-педагогічна грамотність, психолого-педагогічні вміння та професійно значущі якості особистості.

Виділення в структурі психолого-педагогічних аспектів методичної компетентності вчителя дозволяє більш повно виявити конкретні причини її недостатнього розвитку та цілеспрямовано, диференційовано підвищувати її рівень за рахунок посилення недостатньо розвинутих компонентів, оскільки методична компетентність є складна особистісна характеристика, тому не можна звернути увагу на розвиток лише однієї її складової. Не слід обмежуватися формуванням досвіду комунікативної поведінки в різноманітних ситуаціях на основі психолого-педагогічних знань. Навчати навикам педагогічного спілкування і володіння

необхідними психологічними знаннями не означає, що вчитель буде ними вміло користуватися. Багато залежить від розвитку особистих якостей педагога.

Відповідно до запропонованої нами моделі методичної компетентності її системоутворюючим елементом, визначальним фактором її розвитку слід вважати професійно значущі особистісні якості педагога: здатність до рефлексії, емпатійність, гнучкість, комунікабельність, здатність до співпраці.

Ефективність розвитку психолого-педагогічної компетентності вчителя залежить від системного підходу до вирішення цієї проблеми та взаємодії усіх учасників освітнього процесу, в тому числі й психолога. Система роботи забезпечує цілісність і повноту впливу на вчителя, на всі структурні компоненти його методичної компетентності: грамотність, уміння, професійно значущі якості².

Взаємодія психолога з педагогами в цій сфері вимагає певної послідовності та етапності. Початок роботи характеризується врахуванням початкового рівня розвитку методичної компетентності вчителя, сучасного рівня розвитку педагогічного колективу та професійно значущих особистісних якостей учителів цієї школи.

Для цього використовувався комплекс запропонованих сучасними психологами психодіагностичних методик щодо вивчення характеристик особистості.

Рівень компетентності та її вираження в професійно значущих особистісних якостях визначається діагностикою необхідних для усвідомлення педагогом професійних труднощів та проблем. При цьому діагностика якостей та інших компонентів компетентності має як корекційний, так і розвиваючий характер, оскільки сам процес діагностики, вивчення якостей і аналіз отриманих результатів впливають на розвиток особистості, самосвідомість педагога, зокрема, стимулювання потреби в саморозвитку та самовдосконаленні³.

З метою підвищення рівня компетентності та розвитку професійно значущих якостей особистості організовано регулярне проведення психолого-педагогічних семінарів та тренінгів для педагогів.

Взаємодія з педагогами та відповідна система роботи шкільного психолога є засобом вирішення проблеми розвитку професійної компетентності на етапі саморозвитку у процесі педагогічної діяльності.

²Жигайло О. О. Структурно-динамічні особливості розвитку Я-концепції молодшого школяра: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2009. 20 с.

³Жигайло О., Гунза О. Формування методичної компетентності майбутніх вчителів початкових класів у процесі викладання дисциплін природничо-математичного циклу. *Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич: Просвіт*, 2013. Вип. 4. С. 184 – 190. URL: http://aphn-journal.in.ua/archive/4_2013/23.pdf

Шкільний психолог послідовно організовує спеціальні умови для особистісного зростання вчителя під час його професійної діяльності.

На нашу думку, цілком виправданим є включення до структури психологічної компетентності вчителя: комунікативної компетентності, інтелектуальної компетентності та соціально-психологічної компетентності. При цьому ми розглядаємо такі фактори, що визначають психологічну компетентність педагога: індивідуальні особливості (риса характеру, особливості темпераменту, спрямованість); психічний стан і перш за все типовий настрій; ефективність соціалізації (наприклад, порушення соціалізації призводить до виникнення емоційної глухоти або агресивності); характеристики культурних відмінностей, а також спеціальна психологічна підготовка, здобута як під час навчання у ВНЗ, так і в процесі подальшого підвищення кваліфікації.

Як свідчать дані нашого опитування, лише 10% вчителів початкових класів відзначають, що вони мають високий рівень психологічних знань, а з тих, хто вважає, що рівень психолого-педагогічних знань дозволяє їм виконувати свої функціональні обов'язки в прийнятний рівень якості, як показує практика, 60 % з них знаходяться на низькому рівні. Кожен п'ятий вчитель не може спроєктувати різні психологічні ситуації в групі дітей. Близько половини вчителів зазначають, що не вміють за поведінкою дитини побачити її психологічний стан та відповідно на неї реагувати. Кожен другий вчитель практично не застосовує індивідуальний підхід до навчання з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів.

Системоутворюючим елементом психолого-педагогічної компетентності, визначальним чинником її розвитку ми вважаємо професійно важливі якості педагога, і насамперед: здатність до рефлексії, емпатійність, гнучкість, комунікативність, здатність до співпраці, чуйність.

Як правило, ключовими підходами до формування психолого-педагогічних аспектів методичної компетентності вчителя початкових класів є:

- знання в галузі психології розвитку та застосування цих знань на практиці;
- соціально-психологічні знання про особливості навчально-пізнавальної та комунікативної діяльності навчальної групи, класу та конкретного учня, про особливості взаємин учителя та класу, про моделі спілкування;
- психологічні знання про сильні сторони та обмеження власної професійної діяльності, особливості особистості та її характерні якості;

– вміння керувати своїм емоційним станом, надаючи йому конструктивний, а не деструктивний характер.

Педагогічна рефлексія дає вчителю можливість побачити свою професійну діяльність очима учнів, батьків учнів, інших педагогів і зрозуміти, як його сприймають інші учасники освітнього процесу. Рефлексія визначає ставлення педагога до себе як суб'єкта професійної діяльності. У цьому випадку вчителю важливо зосередитися на регулярному «зворотному зв'язку», вміти адекватно інтерпретувати отриману інформацію з точки зору учнів, об'єктивно оцінювати ефективність і доцільність педагогічних рішень.

Рефлексивність пов'язана з високим рівнем творчості у професійній діяльності та сприяє розвитку інших професійно важливих якостей, насамперед емпатійності та гнучкості.

Єдність перерахованих вище особистісних якостей дозволяє вчителю здійснювати пошук нових методів педагогічної взаємодії, необхідних для формування проблемно-дослідницького підходу до власної професійної діяльності та формування методичної компетентності.

Постійна варіативність педагогічної діяльності вимагає від вчителя усвідомлення своєї ролі в цьому процесі та демонстрації творчого підходу з урахуванням мінливих ситуацій педагогічної взаємодії. Це пояснює важливість такої якості, як гнучкість. Динамізм особистості вчителя пояснюється необхідністю вибору засобів, форм і методів спілкування залежно від вікових особливостей учнів, їх індивідуальних особливостей та рівня вихованості.

Соціальна ситуація, в якій здійснюється освітня діяльність сучасної школи, посилює потребу в гнучкій, творчій особистості, здатній адекватно реагувати на майбутні зміни, готовій до участі в інноваційних процесах, здатній до самореалізації в будь-яких проблемних ситуаціях. Якщо творчий потенціал особистості вчителя є умовою його індивідуальності, неповторності та нестандартності, то гнучкість – це здатність постійно змінюватися в мінливому світі (особливо в ситуаціях педагогічної взаємодії), це здатність адекватно виявляти свою індивідуальність.

Гнучкість мислення також передбачає здатність самостійно переносити раніше набуті знання та вміння в нові педагогічні ситуації, бачити проблеми, що виникають, з різних рольових позицій, швидко змінювати прийоми і способи дій відповідно до нових умов.

Емпатія як професійно важлива якість педагога передбачає проникнення і співчуття переживанням іншої людини. У плані міжособистісної взаємодії та сприйняття важливо говорити про вміння вчителя емоційно реагувати на проблеми учня, бути чуйним. Це виражає вміння поставити себе на місце дитини, подивитися на події з її позиції.

Демонстрація емпатії і чуйності з боку вчителя означає, що специфіка поведінки учня розуміється і враховується, а його власна стратегія поведінки вибудовується більш гнучко.

Конструктивність спілкування з учнями багато в чому залежить від того, наскільки чуйно й емоційно вчитель сприймає те, що ховається за викладеними фактами. Головне завдання вчителя – зрозуміти стан дитини, її настрій і налаштуватися на сприйняття емоцій. Вчитель також повинен вміти дати зрозуміти учню, що дорослий бачить, чує і розуміє його.

У переліку професійно важливих якостей педагога найважливіше місце посідають комунікативні здібності, які дозволяють йому будувати стосунки з усіма учасниками навчального процесу.

Уміння співпрацювати, у свою чергу, дозволяє вчителю формулювати свою точку зору, слухати та чути інших, виявляти точки зору своїх партнерів, вирішувати розбіжності за допомогою логічної аргументації, надавати емоційну та змістовну підтримку тим, хто особливо потребує її, займати позицію іншого і погоджувати різні точки зору, обмінюючись думками, займати діалогічну, а не монологічну позицію.

Уміння співпрацювати передбачає відкритість і готовність вчителя до всіх форм взаємодії. Кожен педагог на своєму професійному шляху проходить кілька етапів професійного розвитку та розвитку психолого-педагогічних аспектів методичної компетентності. Можна виділити п'ять основних етапів.

На першому етапі у вчителів (як правило, це нещодавні випускники вищих навчальних закладів і стаж роботи не більше двох років) виявляється помітна орієнтація на зовнішні правила і моделі поведінки в конкретній школі. Це пояснюється як невеликим практичним досвідом, незважаючи на прийнятну теоретичну підготовку в галузі психології, отриману в університеті, так і страхом невдачі чи помилки.

На другому етапі (як правило, це молоді спеціалісти, які успішно пройшли період адаптації до професійної діяльності та відпрацювали два-п'ять років за фахом) вчителі все частіше відчувають труднощі у виділенні головного в навчальному процесі від вторинного. У своєму прагненні ефективно вирішувати педагогічні ситуації, що виникають, вони все частіше включають знання психології в свій аналіз.

На третьому етапі (а це вже п'ять-десять років педагогічного стажу) вчителі, яких цілком справедливо можна назвати досвідченими, переходять на етап «професійної компетентності», вони здатні самостійно, а головне, ефективно організовувати та планувати як власну професійну діяльність, так і пізнавальну діяльність дітей, а основним

показником є вміння справлятися з виникаючими нестандартними педагогічними ситуаціями.

На четвертому етапі (від десяти до 20 років педагогічного стажу) вчитель стає професіоналом, якому властива здатність бачити педагогічну дійсність цілісно й системно, а на рівні неусвідомлюваної компетентності включати психологічні знання й накопичений досвід у вирішенні будь-яких завдань, проблем, педагогічних проблем.

Нарешті, на п'ятому етапі (понад двадцять років педагогічного стажу) це вже не просто вчитель, а фахівець, до якого молоді вчителі звертаються за допомогою. За зовнішніми проявами такий педагог здатний побачити глибинні, суттєві причини і, використовуючи накопичений психолого-педагогічний досвід, вплинути на розвиток ситуації.

Безперечно, кожен вчитель проходить шлях формування методичної компетентності самостійно та індивідуально. Хтось швидше переходить від одного етапу до іншого, а хтось надовго зупиняється на одному із етапів. Не можна не згадати про професійне вигорання, яке є таким типовим для вчителів і супроводжує вчителя протягом усієї професійної діяльності.

Також важливу роль у становленні педагога та у формуванні його методичної компетентності відіграє психолого-педагогічна компетентність вчителя початкових класів.

При побудові моделі психолого-педагогічної компетентності вчителя сучасної школи пропонуємо враховувати три ключові компоненти:

1) мотиваційно-особистісний, що включає обґрунтування власного стилю викладання, усвідомлення важливості професійної діяльності, яку здійснює вчитель, у контексті розвитку особистості дитини та саморозвитку самого вчителя, а також гуманістичну спрямованість особистості вчителя;

2) змістовний, який потребують базових знань у галузі психології (і перш за все психології розвитку), а також умінь і навичок використання психологічних знань у практичній діяльності вчителя;

3) діяльнісний, що включає сукупність умінь і навичок, необхідних для планування, організації та успішного здійснення педагогічної професійної діяльності. Серед цих здібностей і навичок ми включаємо насамперед аналітичні, прогностичні, рефлексивні, діагностичні навички.

2. Практичні підходи до формування методичної компетентності вчителів початкових класів

На думку В. Щур та Т. Гарачук методичну компетентність майбутнього вчителя початкових класів визначають як

багатофункціональну систему професійно-педагогічних умінь й особистісних здатностей педагога, що визначають його спроможність до ефективної організації освітнього процесу у початкових класах відповідно до освітніх завдань⁴.

Маємо підстави стверджувати, що зміст методичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів необхідно розглядати як розширене тлумачення її структурних компонентів.

Такі науковці як О. Борзенкова, Г. Ковтун, Т. Руденко, С. Скворцова, Н. Тарасенко та інші розглядали структуру та компоненти методичної компетентності вчителя у своїх дослідженнях.

Найбільш наочно специфіку рівня професіоналізму учителів початкових класів можна відобразити за допомогою портфоліо, яке містить типові характеристики діяльності працівника та ті професійно важливі психологічні якості, якими володіє вчитель початкових класів.

Портфоліо вчителя – це набір матеріалів, які демонструють здатність вчителя відповідати на виклики професійної діяльності, обирати тактику і стратегію професійного розвитку та зростання, а також оцінювати рівень професіоналізму вчителя. Це один із найсучасніших методів оцінювання вчителя у якому можна представити та проаналізувати результати педагогічної діяльності вчителя у сферах викладання, методики, творчості, позакласної роботи та науково-дослідницької діяльності. Це і є основною метою створення портфоліо.

Еталон «портрету професії» – це професійна карта, яка прийнята за основу кваліфікаційної характеристики спеціаліста. Основою для **створення** професійної карти вчителів початкових класів є нормативні документи, а саме закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта», («Україна ХХІ століття»), Національна доктрина розвитку освіти, які визначають загальні вимоги до особистості та професійної компетентності педагога.

Питання розробки посадових вимог вчителя розглядали як науковці, педагоги, так і психологи. С. Гончаренко та В. Семченко спробували визначити функції та особливості моделі формування професійної компетентності майбутніх вчителів початкових класів, її структуру та зміст.

Ми спробували дослідити цю проблему більш ґрунтовно. А саме розглянули особистість педагога як єдине ціле, логічним центром якого є мотиваційна сфера, що визначає професійно-педагогічну та пізнавальну спрямованість.

⁴Щур В., Гарачук Т. Методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: сутність та структура. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 2022. 1(25), 115 – 125. URL:10.31499/2307-4914.1.2022.258485

Здійснивши аналіз результатів реальної освітньої діяльності вчителя початкових класів та з урахуванням прогнозу розвитку загальних вимог суспільства до кваліфікованого вчителя початкових класів, а також на основі опитування роботодавців розроблено модель посадової характеристики вчителя початкових класів, яка представлена через опис видів діяльності вчителя початкових класів і складається з професійної компетентності та психограми, які важливі для визначення змісту навчальних планів і програм, а зміст професійної компетентності дозволяє чітко визначити програму професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів.

При розробці моделі посадової інструкції вчителя початкових класів враховувалися такі принципи:

- комплексний підхід до вивчення професійної діяльності;
- цілеспрямоване складання посадової інструкції, спрямоване на досягнення конкретної практичної мети;
- диференціація професіонографічних характеристик, що відображають типові та специфічні особливості професії;
- відображення реального стану професії в конкретних соціально-економічних умовах;
- врахування перспектив та професійного зростання;
- надійність і науковість (посадова інструкція розроблена на основі системного, особистісно-діяльнісного підходу).

Розробка моделі посадової інструкції вчителя початкових класів здійснювалася за такою програмою:

- вивчення діяльності вчителя початкових класів: вивчення предмета та мети діяльності, вимог до результатів роботи, вимог до рівня професійної компетентності;
- вивчення організації професійної підготовки студентів у вищому навчальному закладі: вивчення документації, навчальних програм, аналіз уроків;
- розробка програми навчання студентів на основі розробленої посадової інструкції.

Загальну структуру професійних якостей (психограму) педагога можна представити в такому вигляді:

- високі моральні та громадянські якості вчителя як передової особистості свого часу;
- педагогічна спрямованість особистості як невід’ємна якість, що включає в свою підструктуру інтерес і схильність до педагогічної праці, любов до дітей і спрямованість на розвиток особистості учня;
- педагогічні здібності, зокрема дидактичні, академічні, перцептивні, організаторські, експресивно-мовленнєві, комунікативні,

рефлексивні, управлінські, вольові (авторитарні), акторські (елементи), сугестивні, проєктивні, конструктивні, творчі та деякі інші;

- педагогічна самосвідомість вчителя як сукупність уявлень про себе та свою професію, самооцінка, визначення власних цілей і перспектив;

- ряд загальнолюдських якостей, які набувають професійного значення в педагогічній діяльності (терпіння, витримка, наполегливість, доброта, чуйність, порядність тощо);

- індивідуальний стиль діяльності в оптимальному для його особистості варіанті, який передбачає найкраще використання сильних сторін і компенсацію недоліків.

Таким чином, враховуючи, що психограма вчителя початкових класів (включаючи психологічні вимоги до фахівця, а також особистісні та психофізіологічні якості) вивчена досить добре, професійна компетентність вчителя початкових класів розроблена детально в рамках здійсненого дослідження.

Кожна країна, виходячи зі своїх пріоритетів у професійній сфері, виділяє певні вчительські компетенції. Сьогодні в нашій державі вимоги до сфери освіти на компетентнісному рівні ще недостатньо сформульовані та перебувають у стадії наукової розробки. Тому малодослідженою залишається проблема формування професійної компетентності вчителів початкових класів. Нагальною є потреба у розробці узагальнених критеріїв та показників, що визначають якість професійної підготовки педагогічних працівників системи середньої професійної освіти.

У педагогіці та психології існують різні підходи до визначення сутності, змісту та структури професійної компетентності вчителя.

Одні автори роблять акцент на розвитку особистісних якостей, професійно значущі якості самого вчителя, тоді як інші відносять професійну компетентність до однієї з п'яти груп ключових кваліфікацій, інші науковці визначають професійну компетентність у структурі професіоналізму діяльності вчителя.

Термін «професійна компетентність учителя», який інколи використовується як ідентичний терміну «педагогічна компетентність», останнім часом отримав багато вживань у психолого-педагогічній літературі.

На думку В. Щур професійна компетентність вчителя представлена як узагальнене особистісне утворення, як готовність до продуктивної педагогічної діяльності. У структурі професійної компетентності автор включає: теоретико-методичну, культурологічну, предметну, психолого-педагогічну та технологічну складові. Характеристика компонентного складу професійної компетентності вчителя, наведена

В. Щур, допомагає зрозуміти логіку етапів формування професійної компетентності вчителя, їх змістову та рівневу структуру⁵.

В інших працях, присвячених вивченню професійної компетентності вчителя, виділяють такі види:

- спеціальна компетентність – володіння власною професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати подальший професійний розвиток;
- соціальна компетентність – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, кооперацією, а також прийомами професійного спілкування, прийнятими в даній професії, соціальна відповідальність за результати професійної праці;
- аутокомпетентність – адекватне розуміння власних соціально-професійних особливостей та володіння технологіями подолання професійних деструкцій;
- виняткова професійна компетентність – здатність діяти в раптово ускладнених умовах, під час аварій, збоїв у технологічних процесах тощо.

Незважаючи на таке розмаїття визначених типів професійної компетентності, жоден з авторів не дає підстав для загального критерію, за яким їх можна класифікувати. Наприклад, соціальні та екстремальні компетентності мають різні підстави класифікації, а тому відрізняються за структурою, змістом та умовами формування. Очевидно, що ця проблема ще знайде своє вирішення в працях педагогів і психологів. Зауважимо лише, що вказані види компетентності означають зрілість людини у професійній діяльності та спілкуванні, сформованість особистості професіонала, його індивідуальності.

Існують й інші підходи до визначення структури професійної компетентності вчителя, що базуються на виділенні інваріантної та варіативної складових.

Так, розглядаючи зміст педагогічної підготовки студентів, К. Ткаченко вбачає в ньому взаємозв'язок загальної (основного), особливої (доповнення з урахуванням специфіки факультету) та індивідуальної (диференціація та індивідуалізація навчання і виховання) складової.

Першою складовою змісту є фундаментальні знання в галузі педагогіки, набуті в процесі вивчення нормативних, обов'язкових педагогічних дисциплін.

⁵Щур В., Гарачук Т. Методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: сутність та структура. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 2022. 1(25), 115 – 125. URL:10.31499/2307-4914.1.2022.258485

Друга складова – це курси за вибором з урахуванням специфіки освітніх програм, альтернативні спецкурси та різноманітні варіанти профільних дисциплін.

Третя складова змісту – самостійна робота студентів за інтересами, спрямована на розвиток індивідуальних творчих здібностей та індивідуального стилю діяльності. На думку автора, рушійними силами розвитку змісту і методів загальнопедагогічної підготовки вчителя є суперечності: між постійним підвищенням вимог до вчителя та можливостями їх урахування в системі педагогічної підготовки; між змінами у змісті педагогічної роботи та їх відображенням у змісті та методах педагогічної підготовки; між педагогічною наукою та її впровадженням у практику підготовки вчителів-професіоналів.

Цікава точка зору О. Муковіз щодо структури професійної компетентності вчителя:

1) інваріантне ядро (фундаментальні знання в галузі філософських, психолого-педагогічних і методичних наук, технологічні знання в галузі організації різноманітних форм і видів навчальної та позаурочної діяльності, професійно-педагогічну майстерність);

2) факультативна частина, яка враховує особливості наукового профілю підготовки студента, його особисті інтереси та схильності.

Аналізуючи підхід А. Піскунова до поняття професійної компетентності ми прийшли до висновку, що базові інваріантні знання та вміння є стандартним мінімумом для вчителя будь-якого профілю. Вони є основою для подальшого самостійного поглиблення теорії та практики професійної діяльності майбутніх учителів початкових класів.

Погляд К. Ткаченко про структуру професійної компетентності, яка розробляється на основі структурно-функціонального підходу до педагогічної діяльності включає:

1) предметний аспект, який визначається змістом переданого досвіду (знань, умінь, навичок) у педагогічному процесі, це відповіді на запитання, що входять у сферу діяльності спеціаліста, наприклад: «чого вчити?», «що формувати чи виховувати?»;

2) технологічний аспект, який визначає способи, прийоми, засоби навчання, виховання та побудови самого процесу набуття знань і є відповіддю на питання: «як ми навчаємо і виховуємо?»;

3) психологічний аспект, який визначається необхідністю суб'єктивних варіацій педагогічної взаємодії її учасників, це відповіді на питання «Хто навчає і виховує?», «Хто навчає?», сформульовані як в індивідуально-психологічному розумінні, так і в контексті вивчення

психологічних механізмів усіх складових цілісного педагогічного процесу⁶.

Незважаючи на те, що вітчизняні науковці активно досліджували професійну компетентність педагога, у різних літературних джерелах вона трактується по-різному, але водночас різні дослідники майже однотайні у вихідних концептуальних позиціях. У формуванні професійної компетентності важливе місце займає процесуально-систематичний характер, основою якого є рівень власної професійної освіти педагога.

Найбільш близьким визначенням є визначення професійної компетентності вчителя, дане Н. Остапенко, «професійна компетентність це найважливіша характеристика теоретичної та практичної підготовки фахівця до здійснення педагогічної діяльності і виражається в здатності самостійно, відповідально та ефективно виконувати певні професійні функції»⁷.

Сучасний підхід до структури професійної компетентності пропонує розглядати цей феномен як сукупність універсальних (загальних, ключових), загальнопрофесійних (базових) і спеціальних (спеціально-професійних) компетентностей.

Універсальні компетенції є загальними для більшості спеціальностей. До них належать: соціальна, комунікативна, інформаційна, компетенція вирішення проблем, співробітництва та інші компетенції.

До базових (загальнопрофесійних) компетентностей відноситься набір універсальних компетентностей із загальнопрофесійної категорії. У педагогіці – це комплекс психолого-педагогічних компетенцій, що характеризують педагогічних працівників усіх спеціальностей.

Спеціальні компетенції являють собою сукупність характеристик конкретної професійної діяльності педагога. З усіх перелічених компетенцій у цій статті в першу чергу розглядаються окремі спеціальні компетентності вчителя початкових класів (щодо навчання першокласників техніці письма), а також відповідна їм загальнопрофесійна – рефлексивна компетентність.

У своїй сукупності всі перераховані види компетентностей є частиною професійної компетентності вчителя початкових класів, на формування якої спрямовано підготовку майбутнього фахівця. Джерелами визначення складу специфічних компетентностей учителя

⁶Ткаченко К. Формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Слов'янськ, 2015. 22 с. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2014_36_24

⁷Остапенко Н. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2015. № 2. С. 53 – 57. URL: <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-5-11>

початкових класів є узагальнені вимоги роботодавців до професійної майстерності вчителів, професійні стандарти та кваліфікаційні характеристики вчителів початкових класів.

Щур В. вважає, що «...усі компоненти методичної компетентності виступають як цілісна система, вони тісно взаємопов'язані між собою, окреслюють коло методичної спроможності майбутніх фахівців і є необхідними для ефективної організації та провадження професійної діяльності. Отже, методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів є явищем багатоаспектним, розвивається у професійній діяльності, вимагає сформованих компонентів та ґрунтується на володінні методиками викладання навчальних предметів початкової ланки освіти».

На основі теоретичного аналізу літератури, узагальнення особистого педагогічного досвіду, вивчення масової педагогічної практики вважаємо можливим і конструктивним визначення професійної компетентності вчителя початкових класів як професійної характеристики, яка проявляється в характері його професійної діяльності, передбачає готовність і здатність виконувати педагогічні функції відповідно до пред'явлених норм, стандартів і вимог, бажання і здатність створювати нову педагогічну реальність, а також розуміння та бачення загального освітнього процесу в початковій школі.

Це дозволяє представити структуру професійної компетентності вчителя початкових класів як структуру, що охоплює, серед іншого, такі компетентності: психолого-педагогічну, нормативно-правову, рефлексивну, предметну та методичну.

Така структура професійної компетентності вчителя початкових класів відображає сукупність видів діяльності, зумовлених особливостями нашого століття, соціальним ладом суспільства, а також творчий бік діяльності вчителя.

Психолого-педагогічна, нормативно-правова та рефлексивна компетентності є загальними для педагогічної професії, тобто є загальнопрофесійними, а предметно-методичні – спеціальними, які визначаються здатністю виконувати певні специфічні професійні обов'язки, що відрізняють вчителів початкових класів як спеціалістів від інших вчителів. Усі перераховані компоненти тісно переплітаються, утворюючи складну структуру, яка формує професійну компетентність вчителя початкових класів.

Зміст представлених компетентностей репрезентує вимоги до професійної діяльності вчителя початкових класів.

Аналіз загальнопрофесійних компетентностей дозволив виявити їх зміст. Отже, психолого-педагогічну компетентність ми розглядаємо як володіння базовими інваріантними психолого-педагогічними знаннями

та вміннями, що зумовлюють успішне вирішення широкого кола освітніх і виховних завдань у різних педагогічних системах; дотримання певних професійно-педагогічних вимог незалежно від спеціалізації майбутнього вчителя; знання різноманітних форм оцінювання якості навчання студентів; уміння виявляти індивідуальні здібності учнів і будувати навчальний процес з їх урахуванням; уміння встановлювати педагогічно доцільні стосунки з учнями, колегами та батьками; створення сприятливого мікроклімату серед педагогічного колективу; уміння проектувати варіативно-особистісну спрямованість освітнього процесу.

Нормативно-правова компетентність. До її змісту ми включаємо володіння певними нормативними відносинами у сферах вчитель-учень, вчитель-батьки, знання та вміння користуватися основними документами про права дитини та обов'язки дорослих по відношенню до дітей (Конвенція про права дитини, Міжнародна конвенція про права людини і основні свободи, Конституція України, Закон про освіту, знання етичних і правових норм, що регулюють відносини людини з іншими людьми, суспільством і природою, володіння еколого-правовою культурою.

Зміст рефлексивної компетентності включає: уміння аналізувати й оцінювати власну роботу та дії учнів; здатність до самопізнання, самомотивації та самореалізації. Вона є регулятором особистих досягнень вчителя, а також стимулом професійного зростання та вдосконалення педагогічної майстерності. Рефлексивна компетентність тісно пов'язана з індивідуальними специфічними компетентностями.

Спеціальні компетенції відрізняють вчителя початкової школи від інших педагогів і потребують додаткового вивчення.

Ми визначили їх зміст:

а) предметна компетентність – готовність застосовувати знання наукових основ змісту початкового курсу, позитивне ставлення до навчальної дисципліни, свідоме оволодіння фаховою термінологією в необхідному обсязі щодо змісту навчального матеріалу, уміння інтерпретувати та систематизувати наукову інформацію з теми, уміння адаптувати зміст курсу до можливостей студентів;

б) методична компетентність – готовність планувати, відбирати, синтезувати та проектувати навчальний матеріал з предмета; готовність до організації різноманітних форм занять з предмету, готовність до здійснення діяльності на основі підходів до навчання та вміння організовувати виховну роботу молодших школярів; готовність до використання інноваційних технологій навчання, кваліфіковане застосування здоров'язберігаючих освітніх технологій.

На основі аналізу характеру педагогічної діяльності вчителя в початковій школі, нами запропоновано узагальнену структуру спеціальних компетентностей вчителя початкової школи, що складається з предметної та методичної компетентностей, яка має слугувати основою для отримання чіткого й адекватного уявлення учня про його майбутню професійну діяльність та проектування ефективних технологій професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів.

Ми виділяємо такі чотири групи методичних компетентностей вчителя математики початкової школи:

1) методичні компетентності, що забезпечують реалізацію функції з аналітико-синтетичної діяльності;

2) методичні компетентності, що забезпечують реалізацію фахової функції з планування й конструювання;

3) методичні компетентності, що забезпечують реалізацію фахової функції з організації й керування діяльністю учнів у процесі навчання математики;

4) методичні компетентності, що забезпечують реалізацію фахової функції з оцінювання власної діяльності й діяльності учнів⁸.

Структура професійної компетентності для вчителів початкової школи стає можливим використовувати її при розробці нового змісту навчання та нових навчальних планів, програм, написанні підручників, а також спиратися на неї при розробці інноваційних технологій підготовки майбутніх вчителів, які навчатимуть учнів в Новій українській школі.

Відповідно до визначення поняття «професійна компетентність» запропоновано оцінювати рівень професійної компетентності педагогічного колективу за трьома критеріями:

- оволодіння сучасними педагогічними технологіями та їх застосування у професійній діяльності;
- готовність до вирішення професійних предметних проблем;
- здатність контролювати свою діяльність відповідно до прийнятих норм і правил.

Одним із найважливіших компонентів професійної компетентності є здатність самостійно здобувати нові знання та вміння, а також використовувати їх у практичній діяльності.

Методична компетентність – це:

- уміння планувати, відбирати, синтезувати та конструювати навчальний матеріал;

⁸Жигайло О. Методична компетентність як інтегральна характеристика фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів *Молодь і ринок*. 2014. № 8. С.95 – 98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2014_7_6

- уміння організовувати різні форми занять;
- уміння застосовувати діяльнісний підхід до навчання та вміння організовувати навчальну роботу учнів;
- здатність застосовувати інноваційні технології навчання;
- кваліфіковане застосування здоров'язберезувальних технологій навчання;
- уміння використовувати методи навчання у розвитку ключових компетентностей учнів;
- вміння організовувати самостійну роботу на уроках і в позааудиторний час.

Успішне вирішення питання формування методичної компетентності підготовки вчителя початкових класів можливе за умови впровадження в навчальний процес інноваційних технологій, які надають перевагу особистісносуб'єктивному фактору, сприяють формуванню самостійних творчих умінь студентів на основі креативного мислення.

Сучасний навчальний процес немислимий без творчої атмосфери, що «передбачає вільне спілкування, обмін думками, ідеями, а найголовніше – особистісну включеність майбутніх педагогів у творчість»⁹.

На нашу думку, формування творчого, ініціативного педагога здійснюється тоді, коли майбутній вчитель уже під час навчання у вищій школі буде поставлений в умови, наближені до його практичної діяльності за допомогою креативних методів, які орієнтовані не на пасивне навчання, а на активне й сприяють створенню творчої атмосфери на заняттях, розвитку навичок професійного спілкування з метою розв'язання певних завдань; формують уміння моделювати, прогнозувати й аналізувати педагогічні ситуації на різних етапах уроку у початковій школах.

Оцінка методичної компетентності вчителя початкових класів базується на декількох критеріях, включно зі спрямованістю на конкретний предмет, високим рівнем професійної предметної підготовки, вмінням застосовувати різноманітні методи, технології, прийоми й техніки навчання й виховання, а також готовністю й здатністю впроваджувати їх в освітній процес. Затребуваним на сьогодні є вдосконалення компетентності вчителя в рамках моделі інклюзивної освіти, де одним з необхідних компонентів супроводу є методична робота¹⁰. О. Муковіз вжає, що «...за умов інклюзивного навчання методична компетентність учителів є інтегративною якістю,

⁹Жигайло О. Методична компетентність як інтегральна характеристика фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів *Молодь і ринок*. 2014. №8. С.95-98.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2014_7_6

¹⁰Муковіз О., Кузнєцова Н. Методична компетентність вчителя початкових класів у контексті Нової української школи *Вісник науки та освіти* 2024. № 2(20). С. 1008-1019.DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-1008-1020](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-1008-1020)

направленою на становленні педагогічних цінностей, оволодіння методичними знаннями, вміннями, способами діяльності в галузі інклюзії».

Зміст спеціально-методичних компетентностей потребує уточнення, тому що це пов'язане із багатьма факторами, зокрема тим, що окрім прямих професійних обов'язків вчителів початкових класів виконує функції класного керівника і організатора дитячого колективу, а також є зв'язковим між школою та батьками учнів.

3. Психолого-педагогічний супровід розвитку професійної компетентності вчителя початкових класів

У нинішніх умовах вчитель, щоб бути успішним і затребуваним, повинен володіти певними особистісними якостями – бути готовим до будь-яких змін, уміти швидко та ефективно адаптуватися до нових умов, постійно оновлювати свої знання та вміння, тобто бути компетентним.

Проте, як показує суспільна практика, ці якості розвинені не у всіх педагогів. Навпаки, значна частина з них відчуває великі труднощі в адаптації до швидко мінливих соціальних, економічних і професійних умов, і тоді брак професійної компетентності може стати причиною серйозних соціально-психологічних проблем особистості – від внутрішньої незадоволеності до соціальної конфронтації та агресії.

Успішність розвитку інноваційної освіти, у свою чергу, значною мірою визначається готовністю фахівців, які працюють у сфері освіти, працювати в безперервному інноваційному режимі, гнучко, швидко та мобільно реагувати у своїй професійній діяльності на потреби, що постійно змінюються в суспільстві з розвитком технологій та постійним оновленням інформаційного середовища. Тому розвиток професійної компетентності фахівців, які працюють у сфері освіти, стає однією з найважливіших умов сталості та стабільності її розвитку. У зв'язку з цим актуальним стає розробка програми психолого-педагогічного супроводу розвитку професійної компетентності вчителя, яка сприяла б створенню умов для її ефективного розвитку та призвела до підвищення результатів навчання та формування позитивних стосунків між усіма учасниками в процесі навчання.

На сьогоднішній день описано та розроблено основні принципи та підходи до методу, спрямованого на оптимальний вибір в умовах багатофакторного впливу – методу психолого-педагогічного супроводу. Супровід – це спосіб включення особистості в процес взаємодії з метою

створення умов для саморозвитку, саморуку в діяльності всіх суб'єктів взаємодії¹¹.

Характерною рисою підтримуючих технологій є їх спрямованість на розкриття та розвиток індивідуальності педагога, активізацію та реалізацію його потенціалу, оптимізацію взаємовідносин усіх учасників навчально-виховного процесу.

Встановлено, що розробку системи психолого-педагогічного супроводу необхідно здійснювати в кілька етапів: концептуальне обґрунтування психолого-педагогічного супроводу, розробка програми психологічної підтримки, проектування психотехнологій підтримки.

Методика психологічного супроводу базується на особистісно-проблемному підході, що побудований на внутрішньому потенціалі кожної особистості та підтримці її оточення, а також на знанні методів вирішення найбільш типових проблем, з якими майбутній педагог зустрічається в процесі професійного розвитку. Визначені напрями психолого-педагогічного супроводу необхідно впроваджувати з метою розвитку професійної компетентності вчителя, заснованої на збереженні цілісності особистості, нормальному життєдіяльності організму, фізичної та психічної діяльності.

До основних напрямків психолого-педагогічного супроводу розвитку професійної компетентності вчителя належать: психологічна профілактика, розвивальна психодіагностика, психологічне консультивання, педагогічна освіта та навчання.

Психологічна профілактика – сприяння повноцінному соціальному розвитку педагога, попередження можливих криз, особистісних і міжособистісних конфліктів, включаючи розробку рекомендацій щодо поліпшення умов самореалізації з урахуванням соціально-економічних відносин, що впливають на умови освітнього середовища. Сутність психопрофілактики полягає у створенні умов для попередження ситуацій, факторів, що викликають психологічне напруження, стреси і травми, а також підвищення психологічної толерантності до них педагога.

Розвиваюча психодіагностика полягає в інтерпретації результатів діагностики індивідуально-психологічних особливостей і донесення їх до вчителя, оновлення наявних психологічних знань і розвиток його психологічної компетентності. А оскільки окремі діагностичні показники мають велике суб'єктивне значення для педагога, то роз'яснення сутності діагностованих психологічних особливостей набуває особливо особистісного значення.

¹¹Бахмат Н. В. Формування фахової компетентності майбутніх учителів початкових класів в умовах цифрового освітнього середовища. Наука і техніка сьогодні. 2022. № 6(6). С. 89-100. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-6\(6\)-89-100](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-6(6)-89-100)

Психологічні знання не засвоюються, а формуються аутокомпетентності, які стають фактором самореалізації професійно-психологічного потенціалу вчителя.

Психологічне консультування – це надання допомоги педагогу в самопізнанні, формуванні адекватної самооцінки та адаптації до умов реального життя, формуванні ціннісно-мотиваційної сфери, подоланні кризових ситуацій, професійних деструкцій та досягненні емоційної стійкості, що сприяє постійному особистісному та професійному зростанню та саморозвитку.

Як технологія психолого-педагогічного супроводу розвитку професійної компетентності психологічне консультування є універсальним, оскільки включає елементи психодіагностики, психокорекції та психотерапії, а тому може успішно застосовуватися на різних етапах.

Педагогічна освіта і підготовка необхідні вчителям, оскільки вони повинні бути підготовлені до роботи з дітьми з різними індивідуально-психологічними особливостями, враховуючи те, що педагогічна діяльність пов'язана з великим інтелектуальним і емоційним напруженням і значними змінами, викликаними модернізацією системи освіти, вчителі часто знаходяться самі на межі до виснаження.

Тому необхідні профілактичні заходи – організація ресурсних кімнат, де вчителі зможуть отримати повну необхідну емоційну та професійну підтримку, організація релаксаційні заходів для педагогів, створення сприятливих можливостей для реалізації інтересів поза професійною роботою (мистецтво, спорт, різні види «хобі»), наявність спеціальних культурно-туристичних програм для педагогів, що забезпечують можливість цікавого, регулярного та доступного відпочинку.

Нині в системі психолого-педагогічного супроводу розвитку професійної компетентності вчителя, крім розглянутих вище традиційних видів діяльності, застосовується такий напрям, як розвиток, що включає залучення вчителя до реалізації активної, творчої діяльності.

На нашу думку, найбільш оптимальним підходом у цьому плані є конкурси професійної майстерності. Основним мотивом участі в таких конкурсах є бажання вчителя продемонструвати свою професійну перевагу над іншими. У кожному навчальному закладі є викладачі, які отримали визнання за результатами неофіційних оцінок. Критеріями такого визнання є інтелект, висока освіта, висока громадянська свідомість, професійна компетентність, толерантність. Участь у змаганнях дозволяє отримати офіційне визнання і тим самим підвищити оцінку власного професіоналізму. Крім того, зміст конкурсної програми такий, що вимагає не лише знання предмета та методики викладання, а й творчого підходу до її подання, заохочення активності, самостійності, ініціативи, мобілізації всіх резервів, сприяння особистісному та професійному розвитку.

У такий спосіб психолого-педагогічний супровід стає одним із провідних напрямів розвитку професійної компетентності вчителя в умовах інноваційного освітнього середовища.

Зміни в системі освіти, пов'язані зі змінами в економічній і політичній сферах та соціокультурному житті суспільства, висувують якісно нові вимоги до формування і розвитку особистості фахівця в галузі освіти. Нині існує попит на вчителя, здатного на високому професійному рівні самостійно, творчо та відповідально вирішувати поставлені завдання, професійно діяти в умовах педагогічної дійсності, що постійно змінюються, нестандартно та критично мислити та вміти формувати та реалізовувати свою педагогічну та методичну позицію.

Особливе значення у підготовці педагогічних кадрів у сучасних умовах набуває поєднання глибокого засвоєння теоретичних основ професійної діяльності з практичним оволодінням нею.

Нині гостро постало питання про одиницю виміру професійної придатності спеціаліста (як початківця, так і того, хто вже має певний стаж і досвід роботи) і саме такою одиницею є професійна компетентність.

Відмінність компетентного фахівця від «дипломованого» полягає в тому, що він не тільки володіє певним рівнем знань, умінь і навичок, а й застосовує їх у своїй професійній діяльності, має внутрішню мотивацію до якісного виконання даної професійної діяльності та ставлення до своєї професії як до цінності.

Компетентний фахівець здатний виходити за межі предмета, що викладається, бачити як внутрішньопредметні, так і міжпредметні зв'язки, має великий творчий потенціал для саморозвитку, здатний до самоаналізу та самоосвіти.

Підготовка вчителя початкових класів відрізняється від підготовки будь-якого вчителя-предметника тим, що професія вчителя початкових класів унікальна і неповторна. Це вчитель багатoproфільності, а також класний керівник, психолог, соціальний працівник. Вчитель початкових класів – філолог, і математик, і біолог, і вчитель фізкультури, і вчитель музики, і вчитель мистецтва, і вчитель трудового навчання – все в одному. Для повноцінного проведення уроків з усіх цих предметів необхідна ґрунтовна підготовка з основ цих предметів.

Підготовка майбутнього вчителя – процес тривалий і кропіткий. Студент занурюється в професію поетапно. Проте рівень освіти, особливо в сучасних умовах, не визначається лише обсягом знань та їх енциклопедичністю. З точки зору компетентнісного підходу рівень освіти визначається здатністю вирішувати виникаючі проблеми різної складності на основі наявних знань, умінь і способів діяльності. Компетентнісний підхід не заперечує важливості знань, але наголошує на здатності використовувати набуті знання в стандартних і нестандартних умовах.

Вихідним пунктом будь-якої педагогічної майстерності є педагогічна діяльність, спрямована на досягнення певної мети і складається з педагогічних дій, які в сукупності утворюють спосіб її здійснення. При виконанні та засвоєнні ці дії стають актуальними (простими, конкретними) педагогічними вміннями, які входять до складніших (узагальнених) педагогічних умінь.

Професійно-дидактичні вміння, необхідні для управління процесом засвоєння учнями знань і способів діяльності в початковій школі, – це узагальнені вміння вчителя, сформовані певною сукупністю конкретних умінь, за допомогою яких здійснюється творче вирішення конкретних дидактичних завдань, назовні. За правильно організованого навчального процесу у ВНЗ ці вміння формують професійну компетентність майбутнього вчителя.

Відзначимо «слабкі» місця, на наш погляд, сучасної професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Переважання фронтальної та групової форм роботи з учнями. Наслідком цього є те, що майбутні вчителі не мають здібностей до розвитку творчих здібностей і не можуть зв'язати інформацію із суміжних галузей знань в єдине логічне ціле. Розробка єдиної системи психолого-педагогічного супроводу вчителів початкових класів під час професійної підготовки у ВНЗ дозволить підвищити рівень їх професійної компетентності. Формами підтримки майбутніх вчителів можуть бути: педагогічні майстерні, робота у лабораторії НУШ, проблемні групи, групи спілкування.

Отже, готуючи майбутнього вчителя початкових класів, для ефективного розвитку його професійної компетентності необхідно враховувати не лише загальнопедагогічні, психологічні, методичні, організаційні аспекти цього процесу, а й специфічні особливості підготовки.

ВИСНОВКИ

У розвивальному навчанні методична компетентність вчителя початкових класів виявляється насамперед у переорієнтації його педагогічних зусиль та їх зосередженні на навчальну діяльність учнів.

У предметному навчанні методична компетентність виявляється в здатності збалансувати процеси інтеріоризації та екстеріоризації в засвоєнні наукових понять.

Методична компетентність вчителя початкових класів у розвивальному навчанні виявляється в умінні спроектувати та реалізувати процес переходу нового змісту освіти ззовні всередину з одночасним процесом екстеріоризації початкових уявлень, які мають учні. Саме за такої протидії процесам інтеріоризації та екстеріоризації можливе внутрішньо мотивоване засвоєння нового наукового поняття та розвиток об'єктивного понятійного мислення.

Психолого-педагогічні аспекти формування методичної компетентності – це максимальний розвиток процесів спілкування та рефлексії у спільній навчальній діяльності вчителя початкових класів та молодших школярів.

Методика роботи з початковими уявленнями учнів при засвоєнні наукових понять передбачає інше уявлення про модель організації навчального процесу та педагогічної діяльності в початковій школі – модель, що відповідає цілям і завданням Нової української школи.

У практиці роботи з початковими уявленнями молодших школярів може бути вирішена гостра проблема мотивації навчальної діяльності – в контексті включення особистого досвіду учнів у навчальний процес навчальна діяльність набуває для них особистісного значення.

Отже, провівши аналіз різноаспектних наукових поглядів щодо змісту поняття «методична компетентність вчителя початкових класів» і беручи до уваги думки вчених, можемо зробити висновки, що досліджуване поняття є цілісним, інтегративним особистісно-професійним утворенням, що містить сукупність професійно-педагогічних, загальнодидактичних і методичних знань, умінь, навичок, досвіду, набутого в продовж професійної діяльності педагога.

Методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів визначає його готовність і здатність до ефективної організації освітнього процесу у початкових класах, продуктивної методичної діяльності щодо забезпечення досягнення високих показників у навчанні, вихованні й розвитку здобувачів початкової освіти.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розробленні педагогічних умов формування методичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів в освітньому процесі.

АНОТАЦІЯ

У дослідженні описано вимоги Нової української школи до особистості та діяльності сучасного вчителя початкових класів та до його підготовки у вищому навчальному закладі. Успішну реалізацію вимог ми вбачаємо у розробці концепції, змісту, форм та методів навчання майбутніх вчителів початкових класів, які формують їх методичну компетентність. Методична компетентність є невід’ємним елементом загальної структури професійної компетентності вчителя, яка включає також комунікативну, риторичну, пізнавальну, професійну, технічну, професійно-інформаційну компетентності.

Проблему педагогічного професіоналізму, формування та розвитку методичної компетентності педагогів досліджували такі науковці як Л. Виготський, А. Леонтьєв, П. Зінченко, Б. Ельконін, Л. Божович, В. Давидов. У дослідженнях Н. Бахмат, Я. Гаєвиць, О. Жигайло, С. Скворцової, О. Муковіз, Н. Кузнецової, К. Ткаченко, В. Щур проблема суб’єктивних властивостей педагога, що визначають

продуктивність педагогічної діяльності є предметом спеціальних теоретичних та експериментальних досліджень.

Психолого-педагогічні аспекти компетентності вчителя початкової школи досліджували такі науковці як І. Акуленко, Т. Гарачук, І. Іщенко, О. Овчарук, В. Заболотний, О. Мартиненко, Г. Ковтун, Н. Тарасенкова, Н. Остапенко, С. Цимбал, але на жаль немає чітких рекомендацій щодо формування методичної компетентності вчителя початкових класів шляхом застосування психолого-педагогічних підходів. Аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що недостатньо досліджені психолого-педагогічні аспекти компетентності вчителя початкової класів.

Предмет дослідження – особливості формування методичної компетентності вчителя початкових класів.

Мета – дослідити психолого-педагогічні аспекти формування методичної компетентності вчителів початкових класів.

Досягнення мети вбачаємо у розкритті психолого-педагогічних аспектів формування методичної компетентності вчителів початкових класів, висвітленні практичних підходів до формування методичної компетентності вчителів початкових класів, дослідженні особливостей психолого-педагогічного супроводу розвитку професійної компетентності вчителів початкових класів.

На нашу думку, взаємодія з педагогами та відповідна система роботи шкільного психолога є засобом вирішення проблеми розвитку професійної компетентності на етапі саморозвитку у процесі педагогічної діяльності. Шкільний психолог послідовно організовує спеціальні умови для особистісного зростання вчителя під час його професійної діяльності.

Важливу роль відіграють фактори, що визначають психологічну компетентність педагога: індивідуальні особливості та психічний стан і перш за все типовий настрій, ефективність соціалізації, характеристики культурних відмінностей, а також спеціальна психологічна підготовка, здобута як під час навчання у вищому навчальному закладі, так і в процесі подальшого підвищення кваліфікації.

Розроблено модель посадової характеристики вчителя початкових класів, яка представлена через опис видів діяльності вчителя початкових класів і складається з професійної компетентності та психограми, які важливі для визначення змісту навчальних планів і програм, а зміст професійної компетентності дозволяє чітко визначити програму професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів.

Загальну структуру професійних якостей педагога включають високі моральні та громадянські якості вчителя, а саме педагогічна спрямованість особистості, педагогічні здібності, педагогічна самосвідомість вчителя як сукупність уявлень про себе та свою професію, самооцінка, визначення власних цілей і перспектив, ряд загальнолюдських якостей та індивідуальний стиль діяльності в

оптимальному для його особистості варіанті, який передбачає найкраще використання сильних сторін і компенсацію недоліків.

Таким чином, враховуючи, що психограма вчителя початкових класів вивчена досить добре, професійна компетентність вчителя початкових класів розроблена детально в рамках здійсненого дослідження.

Література

1. Бахмат Н.В. Формування фахової компетентності майбутніх учителів початкових класів в умовах цифрового освітнього середовища. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 6(6). С. 89–100. URL : [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-6\(6\)-89-100](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-6(6)-89-100)
2. Гаєвець Я. Методична компетентність як мета та результат підготовки вчителя початкових класів. *Наука і освіта*. 2012. № 8. С. 38–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2012_8_13
3. Жигайло О. Методична компетентність як інтегральна характеристика фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів *Молодь і ринок*. 2014. № 8. С. 95–98. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2014_7_6
4. Жигайло О. Структурно-динамічні особливості розвитку Я-концепції молодшого школяра: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2009. 20 с.
5. Жигайло О., Гунза О. Формування методичної компетентності майбутніх вчителів початкових класів у процесі викладання дисциплін природничо-математичного циклу. *Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич: Просвіт*, 2013. Вип. 4. С. 184–190. URL : http://aphn-journal.in.ua/archive/4_2013/23.pdf
6. Заболотний В.Ф. Формування методичної компетентності учителя фізики засобами мультимедіа: монографія. Вінниця : Едельвейс і К., 2009. 454 с. DOI: <https://doi.org/10.32626/2307-4507.2010-16.21-23>
7. Іщенко І. В. Навчально-методична компетентність викладача закладу фахової освіти. *Інноваційні моделі розвитку науково-методичної компетентності педагогів професійної і фахової передвищої освіти: досвід, проблеми, перспективи: зб. матеріалів Міжнар. конф. з онлайн-трансляцією* Запоріжжя, 2021. С. 34–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-5-11>
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. Овчарук. К. : «К.І.С.», 2004. 112 с. URL : https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6105/3/pdf24_merged-42-64.pdf
9. Кузьмінський А.І., Тарасенкова Н.А., Акуленко І.А. Наукові засади методичної підготовки майбутнього вчителя математики: монографія. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. 320 с. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2014_40_3

10. Мартиненко О., Ковтун Г. Формування методичної компетентності вчителя математики та економіки. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 3(57). С. 398–406. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2016_3_51
11. Муковіз О., Кузнєцова Н. Методична компетентність вчителя початкових класів у контексті Нової української школи *Вісник науки та освіти* 2024. № 2 (20). С. 1008 1019. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-1008-1020](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-1008-1020)
12. Остапенко Н. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2015. № 2. С. 53 – 57. URL : <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-5-11>
13. Скворцова С.О. Методична компетентність учителя початкової школи. 36. наук. праць. *Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2014. Вип. 65. С. 254–259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2014_65_50
14. Ткаченко К. Формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Слов'янськ, 2015. 22 с. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2014_36_24
15. Цимбал С.В. Синергетичний та акмеологічний аспекти формування професійної компетентності студентів. *Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Кол. авт.* К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2005. Вип. 40. 279 с. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/26966>
16. Щур В., Гарачук Т. Методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: сутність та структура. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 2022. 1(25), 115–125. URL: [10.31499/2307-4914.1.2022.258485](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1.2022.258485)
17. The Efficiency of Using New Information and Communication Technologies in Primary School Lessons: E-Learning Experience/ O. Moiko, etc. *Postmodern Openings*. 2022. Vol. 13, Is. 4. P. 199–215. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/13.4/514>

Information about the author:

Zhygailo Oksana Omelyanivna,

Candidate of Psychological Sciences,

Associate Professor at the Department of Fundamental Disciplines

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

36, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, 82100, Ukraine